SKOROWIDZ

ważniejszych zakładów:

zdrojowo-kąpielowych,

hydropatycznych, galaktoterapeutycznych, klimatycznych,

sanatoryów i kąpielisk morskich

tudzież

Wybór najodpowiedniejszych zdrojowisk

do leczenia poszczególnych chorób

skreślił

Dr Michał Zieleniewski.

Wydanie trzecie przerobione i powiększone.

W KRAKOWIE.

NAKŁADEM KSIĘGARNI S. A. KRZYŻANOWSKIEGO.

1894.

SKOROWIDZ

ważniejszych zakładów:

zdrojowo-kąpielowych,

hydropatycznych, galaktoterapeutycznych, klimatycznych,

sanatoryów i kąpielisk morskich

tudzież

Wybór najodpowiedniejszych zdrojowisk

do leczenia poszczególnych chorób

skreślił

Dr. Michał Zieleniewski.

Wydanie trzecie przerobione i powiększone.

W KRAKOWIE.

NAKŁADEM KSIĘGARNI S. A. KRZYŻANOWSKIEGO.

1894.

W KRAKOWIE,
W DRUKARNI „CZASU“ FR. KLUCZYCKIEGO I SP.
pod zarządem Józefa Łakocińskiego.

WAŻNIEJSZE

KRAJOWE I ZAGRANICZNE ZAKŁADY

zdrojowo-kąpielowe, wodolecznicze, galaktoterapeutyczne, klimatyczne, kąpieliska morskie i sanatorya,

tudzież

wybór najodpowiedniejszych zdrojowisk

do leczenia poszczególnych chorób.

Skrócenia: C. = Celsius.
L. Zkł. = lekarz zakładu.
L. L. = lekarze.
m. = miasto.
mtr. = metrów,
n. p. m. = nad powierzchnią morza.
p. kąp. = pora kąpielowa.
p. pob. = pora pobytu.
p. zdroj. = pora zdrojowa
St. k. ż. = stacya kolei żelaznej.
St. klim. = stacya klimatyczna.
wtrz. = wewnętrznie.
wś. = wieś.
Zkł. = zakład.
ztrz. = zewnętrznie.

Abbazia przy morzu Adryatyckiem, obecnie modna St. klim. zimowa. p. pob. od 15 IX do 15 V.

Ałupka w Cesar. rossyjskiem na południowem pobrzeżu półwyspu kryniskiego, własność ziemska ks. Woroncowa, osłonięta grzbietem Jajły, dosięgającej swym wierzchołkiem wysokości 1189 metr. n. p. m., jest wybornem kąpieliskiem morskiem a najprzedniejszą stacya klimatyczną rossyjską. Powietrze na ogół bardzo łagodne, jednostajnie ciepłe, iście pomorskie. Brak uprzyjemnień wynagradzają przechadzki po wspaniałym parku i tarasowo rozłożonych uroczych ogrodach właściciela.

Abano górno-Włochy, 10 kilm. od Padwy, 31 mtr. n. p. m. cieplice słono jodobromowe, 36—82° C.

Abas-Tuman Ces. rossyjsk. Kaukaz, 1270 m. n. p. m. ma dwie grupy zdrojów mineralnych, z tych 1sza obejmuje 3 źródła cieplicy obojętnej do 48° C. zwane Bogatyrskiemi; 2ga zaś grupa ma 3 źródła od 33° do 40° C. słabo solankowe, zwane przeciw zołzowemi. Urządzenia zdrojowe są należyte, pomieszkania dla gości dostateczne. — P. zdr. od 1 VI do 1 IX.

Aachen = Akwizgran Prusy nadreńskie, 176 mtr. n. p. m. silne cieplice alkaliczno-muryjatyczno-siarczane, 45—50° C. urządzenia kąpielne i na porę zimową.

Ahrweiler w Prusach nadreńsk. zdrój znany pod imieniem Apollinarisbrunnen, szczawa alkaliczna, w ogromnej ilości (rocznie do 10 milionów flaszek) na handel rozsyłana przez Towarzystwo akcyjne angielskie, dzierżawiące zdrój wspomniony. Jestto dowód, co może angielska reklama, skoro błahy ten towar tak wielki ma odbyt.

Acqui Piemont, 140 mtr. n. p. m. liczne słono-siarczane cieplicze zdroje, 36—75° C.

Adelheitsquelle = Heilbrunnen Bawaryja, 774 mtr. n. p. m. szczawa jodobromowa słona, przeważnie do rozsyłki używana.

Aix-les-Bains Sabaudyja, 258 mtr. n. p. m. cieplice siarczane, 45° C. znakomite balneotechniczne urządzenia kąpielne przez cały rok do użycia.

Ajaccio Korsyka, St. klim. zimowa. p. pob. od 15 X do 30 IV.

Akwizgran zob. Aachen.

Algier północ. Afryka St. klim. zimowa. p. pob. od 1 XI do 15 IV.

Amelié-les-Bains Francyja, 222 mtr. n. p. m. słynne z balneotechnicznych swych urządzeń i z łagodnego klimatu cieplice siarczane, od 44° do 61° C. Właściwa pora kąp. od 1 V do 30 X, jednak i przez cały rok do użycia.

Arco Tyrol południowy, 93 mtr. n. p. m. St. klim. zimowa, niedawno zaprowadzona. p. pob. od 1 IX do 16 V.

Arnstadt Turyngja, 300 mtr. n. p. m. silna jodobromowa solanka, 24% soli kuchen. zawierająca.

Aussee Styryja (Salzkammergut), 650 mtr. n. p. m. silna solanka, 24.5% soli kuchennej zawierająca.

Baden pod Wiedniem czyli Baden rakuski, 218 mtr. n. p. m. cieplice ziemno siarczane, 26—33. 7° C.

Baden w Szwajcaryi czyli Baden helwecki, 382 mtr. n. p. m. cieplice ziemno słono siarczane, 48° C., urządzenia łazienne i na porę zimową. P. kąp. od 15 V do 30 IX.

Baden-Baden czyli Cieplice szwabskie w W. Ks. Badeńskiem, 200 mtr. n. p. m. cieplice solankowe, 65—68° C. najwytworniejsze i najliczniej uczęszczane niemieckie zdrojowisko, klimat bardzo łagodny, licznie używane jako St. klim. przejściowa.

Badenweiler w W. ks. Badeńskiem, 422 mtr. n. p. m. cieplice obojętne, 26.4° C. klimat łagodny. P. kąp. od 1 V do 1 X.

Bagnères de Louchon Francya (depart. górn. Garonny), 628 mtr. n. p. m. pyrenejskie cieplice siarczane, 16—68° C. znakomite balneotechniczne urządzenia. P. kąp. od 15 V do 15 X.

Bardyów=Bartfeld półn. Węgry, na pograniczu Galicyi, 310 mtr. n. p. m. szczawy wapniowo żelaziste, urządzenia balneotechniczne przestarzałe.

Baréges Francya (Pyreneje), 1232 mtr. n. p. m. cieplice siarczane, 18·8° do 45·3° C.

Bex Szwajcarya, 435 mtr. n. p. m. silna solanka 17%, tudzież St. klim. przejściowa.

Birsztany Litwa (gubern. wileńska), solanka od 0 do 3%, urządzenia zdrojowe i kąpielne w ostatnim czasie znakomicie ulepszone zabiegami i starannością Dra Rodeckiego L. zakład. Ceny wszystkiego bardzo umiarkowane. Pora kąpielowa od 15 V do 15 IX.

Biaritz Francya, w zatoce Biskajskiej, kąpielisko morskie. Pobyt bardzo drogi. Pora kąpiel. od 1 V do 15 X.

Bockiet Bawarya, 1 godz. od Kissingen, 195 mtr. n. p. m. silne żelaziste źródło, bardzo zamożne w kwas węglowy. P. zdr. od 15 V do 30 IX.

Bojarka wieś, pół godz. od Kijowa, zakład kumysowy, własność i kierownictwo Dra Sadowskiego, całorocznie otwarty od 1 V do 1 IX.

Bordighera półn. Włochy, nad zatoką genueńską, St. klim. zimowa, rywalizująca ze sąsiednią San-Remo. P. pob. od 15 X do 15 V.

Bormio=Worms górne Włochy, 1375 mtr. n. p. m. cieplice obojętne, 35—40° C. pora kąpielowa tylko w Lipcu i Sierpniu.

Botzen polud. Tyrol, 260 mtr. n. p. m. St. klim. przejściowa (niekorzystna) i winogradowe uzdrowisko.

Borżum Ces. rossyjsk. Kaukaz. 798 mtr. n. p. m. zdroje alkaliczno muryatyczne ciepłe, 20—30° C. składem chemicznym zbliżone do Vichy.

Buda=Ofen=Budapest stolica Węgier, cieplice słabo siarczane, 45—63° C. wspaniałe urządzenie t. z. Kaiserbad, Raitzenbad i Lucasbad, pensyonat w zimowym sezonie od osoby od 2 Złr. dziennie. W pobliżu Budy są bardzo liczne źródła wód gorzkich, z nich najważniejsze: Hunyady, Attila, Deak, Rakoczy i Wiktorya.

Bourbonne les Bains Francya (Wogezy), 272 mtr. n. p. m. silne słone cieplice, 58—66° C. poczytane i nazywane francuskim Wiesbadenem. P. zdr. od 15 V do 15 X.

Busko Król. polskie (powiat Stopnicki), Zakład zdrojowo-kąpielowy wód solno alkaliczno siarczanych, Dr. Dobrzański dzierżawca zakładu, LL. Dr. Dymnicki, Grabowski, Majkowski, L. zakł. i Szpitala, Dr Radziszewski, tudzież Dr. Sulimirski. P. kap. od 15 V do 30 IX.

Burtscheid Prusy nadreńskie, niedaleko Akwizgranu, cieplice z akwizgrańskiemi identyczne, 59—74° C. P. zdr. od 1 V do 30 IX; jednak łazienki i wśród zimy otwarte.

Cairo = **Kair** (Afryka Egipt), St. klim. zimowa, powietrze gorące, umiarkowano wilgotne, rano i wieczór gwałtowny spadek ciepłoty. P. pob. od 15 X do 15 IV.

Cannes Francya, tuż nad morzem Śródziemnem. St. klim. zimowa znakomita. P. pob. w celu klimatyczn. od 1 X do 1 V, dla kąpiel morskich od 1. V do 30. X.

Canstatt Król. wirtemberskie, 218 mtr. n. p. m. solanka od 0 do 2%, 8—20° C. niemiecka St. klim. przejściowa. P. zdr. od 1. V do 15. X.

Carlsbad = **Karlsbad** Czechy, 386 mtr. n. p. m. najsłynniejsze cieplice alkaliczno glauberskie, 42—73° C. Dr. Dr. Polacy: Hascwicz, Prof. Jaworski (nie zawsze), Kretowicz, Rosenberg, Stiche, Sternberg i Tugendhat.

Catania Sycylia, najcieplejsza miejscowość w Europie, St. klim. zimowa. P. pob. od 15 XI do 30 III.

Charlottenbrunn Szlask pruski, 440 mtr. n. p. m. szczawa ziemno żelazista. P. zdr. od 15. V do 1. X.

Churwalden Szwajcaryja, 1217 mtr. n. p. m. St. klim. górska. P. pob. od 1. V do 30. IX.

Cauterets Francyja, (dep. wysok. Pyrenejów), 992 mtr. n. p. m. słynne cieplice siarczane, 15—55° C. P. kap. od 15 VI do 15 IX.

Ciechocinek Król. polskie, st. k. ż. warszaws. bydgoskiej, solanka 0½—4%, Dr. Dr. Certowicz, Lewenstein, Lubowski, L. Zkł. Pajewski, Ruppert, Stockmann, Tannenbaum i Wolberg.

Cieplice czeskie = **Teplitz - Schönau** Czechy, 220 mtr. n. p. m. słynne cieplice obojętne, 32—48° C. Lek. Dr. Skrzyński.

Cieplice trenczyńskie = **Trenczyn - Trencsin-Teplitz** Król węgierskie, 259 mtr. n. p. m. cieplice siarczane, 38—40° C. L. Dr. Filipkiewicz.

Cieplice warażdyńskie = **Töplitz-Warasdin** = **Warażdyn** Kroacyja, 274 mtr. n. p. m. cieplice ziemno siarczane, 57° C.

Colberg = **Kołobrzeg** Prusy pomorskie, kąpielisko morskie i solankowe 4—5% soli kuchennej zawierające, wzajemnego połączenia obu rodzajów kąpiel nastręczające. Kuchnia na ogół fatalna. P. kap. od 15. VI do 30 IX.

Contrexeville Francyja (Wogezy), 342 mtr. n. p. m. wybitnie ziemne źródła.

Cranz = **Kranzkuhren** po polsku **Koło** Prusy zachodnie, 4 mile od Królewca, morskie kąpiele, bardzo uczęszczane przez Polaków. P. kap. od 15. VI do 20. IX.

Cudowa = **Kudowa** Szlask pruski, 412 mtr. n. p. m. szczawy alkaliczno ziemno żelaziste.

Davos dwie obok siebie miejscowości: Davos-Dörfli i Davos am Platz, Szwajcaryja, 1570 mtr. n. p. m. najznakomitsza klimatyczna alpejska zimowa St. przez cały rok do używania. Pensyonat od osoby 10—15 frank. dziennie. Od kilku lat jest tu dobrze urządzone Sanatorium Dr. Turbanna przeważnie dla chorób płucnych.

Dieppe Francyja (Normandyja), wyborne morskie kąpielisko. P. kap. od 1. VI do 30 IX.

Driburg Westfalia, 200 mtr. n. p. m. szczawy alkaliczno ziemno żelaziste. P. zdr. od 15. V do 30. IX.

Dorna-Watra zwykle **Dorna**, Bukowina w Karpatach, wysokość n. p. m.? szczawy alkaliczno żelaziste, urządzenia nędzne, nielicznie uczęszczane.

Druskieniki Litwa (guber. grodzieńska), 17 kilm. od St. k. ż. warszawsko petersburskiej, 200 mtr. n. p. m. solanka 1%, L. L. Bujakowski i Szepietowski. Zakład zdrojowo-kąpielny znakomity. P. zdr. od 15. V do 30. IX.

Drużbaki, niemiec. **Rauschenbach**, węgiers. **Felsö-Ruszbach**, dwie wsie: Drużbaki niźnie i wyźnie, Węgry (Spiż), wysokość n. p. m.? cieplica wapniowa, 24. 2° C. już w r. 1541 opisana po łacinie przez Wernhnera, a po polsku w r. 1640 przez Petricego, w 17 wieku przez magnatów polskich licznie odwiedzane, obecnie bardzo mało, pobyt nader tani.

Eaux-Bonnes Francyja (depart. doln. Pyrenejów), 748 mtr. n. p. m. cieplice siarczane, 32% C. P. kap. od 15. V do 15. IX.

Eaux-chaudes Francya (depart. doln. Pyrenejów), 675 mtr. n. p. m. cieplice siarczane, 11—36° C. o 6 klm. od poprzednich odległe. P. kap. od 15. VI do 15. IX.

Elster Saksonija, 457 mtr. n. p. m. alkaliczno słono żelaziste wody, identyczne z Francensbadem, wyborne balneotechniczne urządzenia, L. polak Dr. Błociszewski.

Ems Ks. Nassauskie, 91 mtr. n. p. m. słynne cieplice słono alkaliczne, 28—46° C. nader wielki export ich wód.

Ernsdorf zobacz **Jaworze.**

Essentuki Ces. rossyjsk. Kaukaz, 24 źródeł, stanowiących dwie grupy: zdroje alkaliczno słone, a z tych dwa najważniejsze, oznaczone Nr. 17 i 18, na miejscu i do rozsyłki używane, składem chemicznym zbliżone do Luchaczowic; nadto jest tu zdrój siarczany zimny. Dr. Badde tudzież Prof. Prof. Drowie Woskreszyunsky i Alexejew podnieśli bardzo ważne ujemne strony źródeł essentuckich mianowicie Nr. 20, 21 i 22 oznaczonych. P. zdr. od 15. V do 10. IX.

Euganejskie zdroje Włochy w zachodniej stronie Padwy, dawniejsze podmorskie wulkaniczne wzgórza ujawniły tu liczne i silne cieplice ziemno słone, 60—70° C. w miejscowościach: Abano, Bataglii i St. Pietro Montagnone.

Eupatorya w Ces. rossyjskiem, m. na półwyspie krymskim, nad szeroką i otwartą zatoką, stepem otoczone, jest kąpieliskiem morskiem. Wśród lata nieznośne upały. Ciepłota wody w morzu dochodzi latem do 25° C. Najsposobniejszy czas do kąpieli w morzu stanowi Październik i Listopad.

Fachingen Prusy (okrąg rządowy Wiesbaden), 112 mtr. n. p. m. wyborna czysta alkaliczna szczawa, zamożna w kwas węglowy, mnogo rozsyłana do dyetetycz. i leczniczego użycia. Nie ma tu urządzonego zakładu zdrojowego.

Falkenstein Prusy (prowincyja Hessen-Nassau), 440 mtr. n. p. m. Sanatorium dla chorych piersiowych, wzorowo urządzone, kierownik Dr. Dettweiler, pensyonat od osoby 9—12 marek dziennie.

Fellathalquellen Karyntyja, 598 mtr. zn. p. m proste alkalicz. szczawy, z niemieckich najzamożniejsze w dwuwęglan sodowy, mnogo na handel rozsyłane.

Flinsberg Szląsk pruski, 528 mtr. n p. m. szczawy alkalicz. żelaziste, tudzież St. klim. górska leśna. P. pob. od 15. V do 30 IX.

Frankenhausen Turyngija, 115 mtr. n. p. m. solanka 2%, Sanatorium dla skrufulicz. dzieci od 2 do 4 lat, za czterotygodniowy pobyt 60 mrk. od chorego.

Francensbad Czechy, 3½ klm. od m. Eger, zkąd dawna nazwa Eger-Francensbad, 423 mtr. n. p. m. alkaliczno słono żelaziste szczawy, zamożne w kw. węglowy, wzorowe balneotechniczne urządzenia kąpielne. LL. Polacy: Dembicki, Frenkel, Kittel i Rosner Jan

Fürstenhof Styryja, prywatny folwark przy m. Kapfenbergu, 533 mtr. n. p. m. Zkł. hydropatyczny Dra Czerwińskiego, przeważnie przez Polaków uczęszczany, pensyonat 30 do 40 Złr. tygodniowo od osoby.

Gainfahrn przy m. Voslau pod Wiedniem, 200 mtr. n. p. m. Zakł. hydropatyczny Dra Friedmanna, pensyonat 50 Złr. tygodniowo od osoby.

Gais Szwajcarya (kant. Appenzell), 935 mtr. n. p. m. najdawniejszy zkł. galaktoterapeutyczny, pensyonat 4—6½ frank. dziennie od osoby. P. pob. od 1. VI do 1. X.

Gastein = Wildbad-Gastein i **Hof-Gastein** po pols. Gastuń, Austryja (Ks. Salzburgskie), 960 mtr. n. p. m. cieplice obojętne 24—48° C. klimat czysto alpejski. Najodpowiedniejszą P. pob. jest Lipiec i Sierpień.

Giesshübl-Puchstein pod Karlsbadem, Czechy, 340 mtr. n. p. m. znakomita prosta szczawa alkaliczna, export roczny do dyetetycznego użytku około 4 milionów flaszek, napełnianie wzorowe. Jest tu Zakład hydropatyczny.

Gleichenberg Styryja, 248 mtr. n. p. m. szczawy alkalicz. muryatyczne, klimat łagodny, urządzenia balneotechniczne wzorowe, LL. Polacy: Bruhl i Bulikowski. P. pob. od 1. V do 30. IX.

Gmunden Austryja górna, 415 mtr. n. p. m. St. klim. powietrzna letnia, kąpiele solankowe z wody słonej Ebensee, 24% soli kuchen. zawierającej. P. pob. od 1. VI do 30. IX.

Goczałkowice Szląsk pruski, ¼ godz. od St. k. ż. Pszczyny (Pless), 266 mtr. n. p. m. solanka jodobromowa, 3% soli kuchennej, znaczny export stężonej solanki i soli zdrojowej.

Goriatszewodzk Ces. rossyjs. Kaukaz, w górach kabardyńskich, cieplice siarczane 87 9° C. gorące.

Görbersdorf Szląsk pruski, 450 mtr. n. p. m. Sanatorium dla chorych piersiowych, ś. p. Dra Brehmera, obecnie pod kierunkiem Dra Achtermanna, cały rok otwarte. Pensyonat czterotygodniowy 300 marek. Obok poprzedniego zakładu jest drugi Dra Römpfera nieco tańszy.

Gräfenberg Szląsk austryacki, 580 mtr. n. p. m. przez swego założyciela Priessnitza najdawniejszy i powszechnie znany Zkl. hydropatyczny, cały rok otwarty.

Griess połudn. Tyrol, 270 mtr. n. p. m. $^1/_4$ g. od Botzen, St. klim. zimowa i uzdrowisko winogradowe. P. pob. od 15 IX do 30 IV.

Griesbach W. ks. Badeńskie, 496 mtr. n. p. m. szczawy alkalicz. żelaziste. P. pob. od 15. V do 15. IX.

Grodzisko Król. pols., St. k. ż. warszaw. wiedeńskiej, Zkł. kąpielowo leczniczy, dom zdrowia z wygodami, żywienie dyetetyczne z kuchni zakładu, L. i właściciel Zkl. Dr. Bojasiński, konsultant r. Rzeczniowski.

Hall rakuski, Górna Austryja, 376 mtr. n. p. m. jodobromowa solanka 1%.

Hall tyrolski, Tyrol, 537 mtr. n. p. m. solanka 26%, urządzenia kąpielne liche.

Hall = **Schwäbisch Hall** król. Wirtembergs., 290 mtr. n. p. m. solanka 2,4%.

Hallstadt Austryja (Salzkammergut przy Ischlu), solanka 27%, wysokość n. p. m.?

Harkany połud. Węgry, 90 mtr. n. p. m. cieplice siarczane, 62° C. Szczególną własnością tutejszej cieplicy jest wydobywający się z niej tleno siarczek węgla (Kohlenoxydsulfid), który zapalony pali się niebieskawą barwą.

Helgoland wyspa m. północnego, kąpielisko morskie. p. kap. od 1 VI do 1 X.

Herkulesbad zobacz **Mehadia.**

Homburg Ks. Nassauskie (okrąg rządowy Wiesbaden), 189 mtr. n. p. m. zdroje żelazisto glaubers. i żelazisto słone, klimat dobry a urządzenia wspaniałe. P. zdr. od 1. V do 1. XI.

Hyeres Francyja, 1 godz. od Toulonu, 100 mtr. n. p. m. St. klm., dzienne wahania ciepłoty gwałtowne, przeto dla chorych piersiowych miejscowość nieodpowiednia. P. pob. od 1 X do 1 V, jednak najwięcej chorych wyjeżdża już na początku Marca, z powodu panujących o tej porze wiatrów.

Inowrocław po niemiecku **Inowrazlaw** Ks. Poznańskie, m. powiatowe, od r. 1876 urządzony Zkl. silnych kąpiel solankowych 25%, własność Towarzystwa akcyjnego, zawiązanego staraniem Dr. Dr. Wilkońskiego, Grabowskiego i Rakowskiego. L. L. Krzymiński i Przybyszewski.

Interlaken Szwajcaryja (kant. Bern.), 568 mtr. n. p. m. St. klim. podalpejska i uzdrowisko galaktoterapeutyczne, licznie uczęszczane osobliwie od Kwietnia do Września. Koszt dzienny w pensyonacie od osoby 8 do 12 Zlr.

Ischl Austryja (Salzkammergut), 484 mtr. n. p. m. solanka 24%, klimat łagodny, wilgotno ciepły. P. zdr. od 1. VI do 30. IX. Pobyt drogi.

Iwonicz Galicyja, St. k. ż. transwersalnej, o 2 mile oddalonej od zakładu zdrojowego, w którym od r. 1892 rozpoczęto wydobywanie oleju skalnego dziennie po 150 metryczn. cetnr. z ujmą przeznaczeniu i celowi leczniczego zdrojowiska. 410 mtr. n. p. m. szczawy jodobromowo słone, opisywane od r. 1630, około 400 pokojów gościnnych, 3 gmachy łazienkowe z 114 wannami do kąpieli. Zkl. Dr. Dembicki, tudzież Dr. Kaden, Łukasiewicz i Rościszewski. P. zdr. od 15. V. do 1. X.

Jastrzębie niemiec. **Königsdorf - Jastrzemb** Szlask pruski. 250 mtr. n. p. m. wody słone brom zawierające. L. Żakl. Dr Witczak wybornie poski język posiadający.

Jaszczurówka Galicyja w Tatrach przy Zakopanem, adtynencya wsi Poronina, 908 mtr. n p. m. jedyna polska cieplica obojętna 21° C. kąpiele w zbiorniku, hotel wygodnie urządzony.

Jaworze niemiec. **Ernsdorf** Szląsk austryjacki u stóp Beskidu, 1 mila od Bielska. 360 mtr. n. p. m. Zkl. wodoleczniczy i żętyczny, kierownik Dr. Kowalski.

Johannisbad Czechy, 651 mtr. n. p. m. cieplice obojętne 29° C. St. klim. powietrzna letnia. P. zdr. od 16. V do 30. IX.

Juliushall Brunświk, 317 mtr. n. p. m solanka 6%, St. klimatycz. powietrzna na lato. P. zdr. od 25. V do 1. X.

Karlsbad zobacz **Carlsbad**.

Kaltenleutgeben Austryja, 2 godz. od Wiednia, pierwszorzędny w Austryi Zkl. hydropatyczny, własność Prof. Dra Winternitza, mogący współcześnie pomieścić około 900 chorych, racyonalnie i wzorowo prowadzony, pensyonat od osoby 50 Złr. tygodniowo.

Kamionka Podole rossyjs. miasteczko nad Dniestrem, jedyne polskie uzdrowisko winogradowe.

Kisłowodzk Ces. rosyjsk. Kaukaz, guber. Stawropolska, 864 mtr. n. p. m., liczne i rozmaite źródła, z tych najważniejszy zdrój Narsan (w narzeczu krajowem ma znaczyć olbrzymie źródło), szczawa alkaliczno słono żelazista z ogromną ilością kwasu węglowego, w analizie zdroju cyfrą niewyrażoną; 83 hektolitrów na 1 minutę wody dostarczająca, pomieszkania i gmachy zdrojowe są odpowiedne a nawet wspaniałe. P. zdr. od 15. VI do 1 X.

Kissingen Bawarya, 190 mtr. n. p. m. pierwszorzędne zdrojowisko pod względem balneotechn. urządzeń i komfortu, znakomite szczawy żelazisto słone, 10—20° C. L. Dr. Chłapowski. Posiada zakłady: hydropatyczny, dyetetyczny i pneumatyczny. P. zdr. od 1. V do 30 IX.

Kołobrzeg zobacz **Colberg**. Dr. Weissenberg (po polsku).

Königswart Czechy, 1 godz. od Maryenbadu, 632 mtr. n. p. m. szczawy alkalicz. żelaziste w kw. węglowy zamożne.

Kösen Prusy (prow. saska), 110 mtr. n. p. m. solanka 6%, zamożna w siarkany alkaliczne i wapniowe, uznana za północno niemiecki ogródek dziecięcy.

Köstritz Saksonija, 170 mtr. n. p. m. 22% solankowe kąpiele, tudzież gorące piaskowe, tak urządzone, iż chory leżąc, na świeżem powietrzu może przebywać. P. zdr. od 15. V do 1. X.

Korytnica Węgry, komitat liptowski, w Karpatach. 847 mtr. n. p. m. zdroje ziemno żelaziste. klimat iście karpacki.

Krankenheil przy Tölz (górna Bawaryja), 650 mtr. n. p. m. jodosodowo alkaliczne zdroje, z których przyrządzane kąpiele wzmacniają solą zdrojową i takiemże mydłem, bywają zazwyczaj zastósowane zbyt gorąco i długo. P. zdr. od 15. V do 1. X.

Krapina-Töplitz Kroacyja, 160 mtr. n. p. m. cieplice obojętne 41—43° C.

Krasnobród w. Król. polskiem, gub. lubelska, pow. zamojski, St. k. ż. nadwiślańskiej Rejowiec, od r. 1888 Zkł. kumysowy i uzdrowisko klimatyczne z pensyonatem dla chorych piersiowych, utrzymanie miesięczne z kumysowem leczeniem od 75 do 100 r. s. L. Zkł. Dr. Skłodowski.

Kranz zobacz **Cranz**.

Kreuth Bawaryja, 812 mtr. n. p. m. pierwszorzędny zakład galaktoterapeutyczny niemiecki, idyliczne położenie, pyszne lasy, najstaranniejsze promenady wolne od kurzu, klimat ostry, wahania dziennej ciepłoty gwałtowne, wyborna żentyca. P. zdr. od 15 V do 30. IX.

Kreuznah Bawaryja, 106 mtr. n. p. m. słaba solanka, odrobinę jodku i bromku sodu zawierająca, o cieplocie 8—30° C. zasilana 6 źródłami słonemi, pochodzącemi z miejscowości Münster am Stein, o 25 minut od Kreuznach odległej. ogromny export wyrabianego ługu i soli zdrojowej. P. zdr. od 1. V do 1. X.

Królewica m. portowe w Kroacyi, po Kroacku Kraljevica;. niemiecku Königshafen, włosku Porto-re, nad m. Adryatyckiem, o 1 godzinę drogi oddalone od Fiumy, kąpielisko morskie od 4 lat założone, klimat ten sam jak w Abbazyi, pobyt bardzo tani. L. miejski i Zakł. Dr. F. Grodecki (Polak). autor najpierwszej monografii tutejszej miejscowości, wydanej p. t. *„Porto-re-Kraljevica) — Seebad u. Klimatisçhe Statiom-Susak 1893. 8° str. 83 z illustracyą“.*

Krondorf Czechy, 1 mila od Karlsbadu, prosta szczawa alkaliczna, corocznie około 1 miliona flaszek do dyetetycznego użycia rozsyłana, napełnianie wzorowe.

Krynica Galicyja, St. k. ż. Muszyna-Krynica, 589 mtr. n. p. m. z filialnym zdrojem w Słotwinach, nadto zakład hydropatyczny pod kierunkiem Dra Ebersa, z pensyonatem od osoby dziennie 5—7 Zlr. tudzież zakład dyetetyczny własność Dra Skórczewskiego, za opłatą tygodniową od osoby 24—42 Zlr., 18 zdrojów szczawy alkaliczno ziemno żelazistej, bardzo zamożnej w kw. węglowy, wzorowe urządzenia balneotechniczne kąpieli: mineralnych, borowinowych i suchych gazowych, L. Zkl. Dr. Kopff, nadto Dr. Dr. Askenazy, Blatteis, Cercha, Ebers, Glücksmann, Lorentski, Kmietowicz, Michalik, Roth Władysław, Skórczewski i Waligórski. 1200 pokojów gościnnych, 2 gmachy łazienne o 100 wannach, klimat podalpejski, na miejscu wyrób pastylek krynickich i wyciągu z igliwia świerkowego na kąpiele balsamiczne. P. zdr. od 15. V do 30. IX.

Krzeszowice w ks. Krakowskiem, St. k. ż. 24 kilm. od Krakowa, zakład kąpielny wód siarczanych, Lekarz Zakładu Dr. Dura.

Kudowa zobacz **Cudowa**.

Kumagorsk Ces. rossyjs. Kaukaz, zdrój siarczany 30·5° C. ciepły. Nie ma tu urządzeń zdrojowokąpielnych.

Landeck Szląsk pruski, 452 mtr. n. p. m. cieplice obojętne 22—29° C. nieco siarkowodu i siarczku sodu zawierające, L. Zkl. Dr. Ostrowicz, Dr. Pomorski wśród sezonu. P. zdr. od 15. V do 15. IX.

Langenbrücken W. ks. Badeńskie, 138 mtr. n. p. m. zimne wody siarczane. P. zdr. od 1. V do 30 IX.

Levico Tyrol południowy, 533 mtr. n. p. m. zdroje z siarkanem żelaza, zawierające niedokwas miedzi i arsen, używane przeważnie do rozsyłki. P. zdr. od 1. V do 30. IX.

Libawa kąpielisko morskie w Bałtyku. P. kap. od 15. V do 1. IX.

Lipik Slawonija, 158 mtr. n. p. m. alkal. muriat. jodowa cieplica, 46—63° C. P. zdr. od 1. V do 30 IX.

Lippsringe Prusy (Westwalja), 136 mtr. n. p. m. wody ziemno żelaziste, tutejsze gazy źródlane: z tlenu, azotu i kw. węglowego złożone, używane są do wziewań. P. zdr. od 15 V do 15. IY.

Lubień Galicya 3 mile od Lwowa, 275 m. n. p. m. bardzo obfite zimne źródła siarczane. L. Zkł. Dr. Radecki.

Lubownia nową Węgry (Spiż), 556 m. n. p. m. Zakład zdrojowy w pięknym i rozległym parku, szczawy alkalicz. ziemno żelaziste. Pobyt bardzo tani. Tutejszy zamek pamiętny jest przytułkiem Jana Kazimierza i wytchnieniem Jana Sobieskiego w powrocie z pod Wiednia.

Madeira północ. Afryka z. m. Funchal, słynna St. klim. południowa wilgotno gorąca, pobyt tu zwykle wymagany do 2 lat, pensyonat najtańszy tygodniowo 12—15 fnt. szterl. od osoby.

Maryenbad Czechy, 640 mtr. n. p. m. położenie zakładu idyliczne, klimat wilgotny, ranki i wieczory chłodne, alkaliczno glauberskie zimne zdroje w g. węglowy zamożne, wzorowe urządzenia balneotechniczne. L. Zakł. Prof. Kisch, znany balneolog, L. L. Polacy: Dobiszewski, Harajewicz jun., Jaroszyński, Kaufman i Prager. P. zdr. od 1. V do 30. IX.

Maryówka zakład hydropatyczny 6 kilom. od Lwowa, świeżo (1892) a przez cały rok otwarty, własność E. Brajera, kierownik Dr Legeżyński, koszt tygodniowego pobytu od 25 Zlr. i wyżej.

Mehadia = **Herkulasbad** przy **Mehadia** Węgry (Banat), 174 mtr. n. p. m. Słynne cieplice siarczane 39—40° C.

Meinberg w ks. Lippe-Detmold, 210 mtr. n. p. m. ziemno i słono siarczane zdroje, kąpiele: siarczano mułowe i gazowe. P. zdr. od 20. V do 10. IX.

Mentona = **Mentone** połud. Francya, 1 godz. k. ż. od Nizzy, w zatoce genueńskiej, St. klim. nader korzystnie położona, umiarkowano wilgotna a względnie ciepła, pensyonat dziennie od osoby 10 franków. P. pob. od 1. X do 30. IV.

Meran wraz ze sąsiedniemi gminami: Ober- i Untermais tudzież Gratsch, połudn. Tyrol 319 mtr. n. p. m. Uznana i znakomita St. klim. zimowa, p. pob. od 15. IX do 15 V, w pensyonatach wyborna kuchnia, 4—6 Zlr. dziennie od osoby, wiosną leczenia galaktoterapeutyczne, jesienią winogradowe. Lekarz polak Dr. Brühl.

Morgentheim król. Wirtembergskie 191 mtr. n. p. m. Zakład od miasta 1000 kroków odległy od swego zdroju Carlsquelle, nazwany Calsbadem, ma wodę słono gorzką, którą w podparowanym stanie na handel rozsyłają.

Michaiłowodzkie źródła Ces. rossyjsk. Kaukaz 254 mtr. n. p. m. cieplice siarczane i słono siarczane o temperaturze od 55° do 68° C. najchłodniejszy zaś zdrój ma 28° C.

Mishor w Ces. rossyjs. kąpielisko morskie na południowem pobrzeżu półwyspu krymskiego, wieś tatarska od Ałupki 2 wiorsty oddalona. Obok Mishoru jest ziemska posiadłość hr. Szuwalowa, a w należącym do niej parku znajdują się wille na pomieszkanie gości kąpielowych. Pobyt spokojny iście sielski.

Misdroy Pomerania, dobre i ulubione kąpielisko morskie, lecznica prywatna dla zołzowych dzieci. P. kąp. od 20. VI do 20. IX.

Mondorf W. ks. Luxenburskie, 198 mtr. n. p. m. 1—15%₀, cieplica bromowo solankowa, 24° C. przeważnie na kąpiele używana.

Monsummano Włochy (prowincya Lucca), oprócz cieplic siarczanych 40—50° C., posiada grotę z naturalną parą, służącą na kąpiele gazowo parowe. Pobyt od Maja do Września.

Mont-Dore Francya (depart. Puyde Dome), 1046 mtr. n. p. m. klimat zmienny i ostry, cieplice solankowe 42—45° C. ze śladem arsenu. Pobyt drogi, w pensyonacie 15 fr. dziennie od osoby.

Montreux Szwajcarya (nad jeziorem Genewskiem kant. Waadt), wspólna miejscowość z 20 sąsiednich gmin złożona, 979 mtr., n. p. m. St. klim. zimowa, o wiele chłodniejsza, jak Meran. Zętyczne tudzież winogradowe leczenie. P. pob. od 1 IX do 15 V.

Morszyn Galicyja (obwód Stryjski), 316 mtr. n. p. m. oprócz słonych zdrojów, znakomite słono gorzkie źródło, wyrób odnośnej soli zdrojowej do picia i na kąpiele, zakład zdrojowy jest własnością „Towarzystwa lekarzy galicyjsk." stanowiąc fundusz wdów i sierót pozostałych po lekarzach.

Nałęczów Król. polskie, o 10 kilm. od Lublina, zdroje ziemno żelaziste, skąpe w kwas węglowy, zakłady: kąpielny, hydropatyczny (przeważnie) i kumysowy, pensyonat dziennie $3^1/_2$ do 5 r. s. od osoby, Dr. Chmielewski Dyrektor Zkł. tudzież Dr. Dr. Chełchowski, Doliński i Nusbaum, jako specyaliści.

Nauheim X. Hessen-Darmstadt, 140 mtr. n. p. m najsilniejsza niemiecka cieplica solankowa, nader zamożna w kw. węglowy, 35° C. położenie rozkoszne, urządzenia balneotechniczne wyborne.

Nenndorf Prusy (prowincyja Hessen-Nassau), 71 mtr. n. p. m. zimne wody siarczane, z niemieckich najsilniejsze, tudzież solanka 6% wzorowe urządzenia balneotechniczne. P. zdr. od 1. V do 30. IX.

Nervi Włochy przy Genui. St. klim. południowa, pensyonat 10—12 frank. dziennie od osoby. P. pob. od 1 X do 1 V.

Neuenahr Prusy nadreńskie, 87 mtr. n. p. m. cieplice alkaliczne 20—40° C. analogiczne z Ems i Vichy, klimat łagodny. P. kąp. od 1. V do 15. IX.

Niekłań Król. polskie, St. k. ż. iwanogrodzko-dąbrowskiej tegoż nazwiska, świeżo otwarty Zkł. hydropatyczny w willach hr. Platera, okolica leśna, kierownik Dr. Misiewicz.

Niemirów Galicyja (obwód żółkiewski), zimne siarczane źródło, zakład kąpielny opuszczony.

Niederlangenau Szląsk pruski, 359 mtr. n. p. m. szczawa alkaliczno żelazista.

Niederselters zobacz **Selters**.

Nizza = Nice Francyja (depart. Alp. morskich), tuż przy morzu Śródziemnem, ulubiona St. klimat, południowa, umiarkowano wilgotno ciepła, pensyonat od 10 do 20 frank. dziennie, L. polak Dr. Tymowski. P. pob. od 1 X do 1 V.

Norderney Prusy (Hanowers.), wyspa m. północnego, najznakomitsze niemieckie kąpielisko morskie, lecznica dla zołzowych chorych, pensyonat w hotelach 50 marek tygodniowo od osoby. P. kap. od 1 V do 15 IX.

Nowe Miasto nad Pilicą Król. pols. gubernija Piotrowska. Zakład wodoleczniczy Dra Bilińskiego, pensyonat od 2 r. 20 k. do 3 r. s. dziennie od osoby, L. L. Dr. Dr. Niedzielski i Pawiński.

Obersalzbrunn Szląsk pruski, 380 mtr. n. p. m. szczawy słono-alkaliczne, galaktoterapija, klimat przyostry i wilgotny, pobyt tani. P. zdr. od 1. V do 30. IX.

Odessa w Ces. rossyjsk., m. portowe na północnem pobrzeżu morza Czarnego, kąpielisko morskie. Ciepłota wody w morzu waha latem od 15° do 26° C., średnia jej temperatura 15° do 18° C. W Odeskiej zatoce są trzy naturalne słone jeziora („limany: Kujalnicki, Chadżybejski i Klein-liebentalski“), służące na kąpiele słonomułowe. Najlepsza pora do namienionych kąpiel jest od 20. VI do 15. VIII. Ocenienie działania i skutków (fizyologicznych i terapeutycznych) kąpieli limanów zawdzięczamy Drowi Moczutkowskiemu.

Oyenhausen = Rehme-Oyenhausen Prusy (Westfalia). 134 mtr. n. p. m. cieplice słone w kw. węglowy zamożne. 26—31° C. od 3% do 9% soli kuchennej zawierające. P. zdr. od 15. V do 30. IX.

Ostenda = Ostende Belgija, najwięcej uczęszczane kąpielisko morskie, wspaniałe i zbytkowne urządzenia, pobyt drogi. Zakład zbyt ruchliwy i bez spokoju.

Palermo stolica Sycylii, krajobraz pyszny, bogatą roślinnością umajony, klimat ogółem wilgotno ciepły, St. klimat. południowa, pensyonat w hotelu 15 lir. dziennie. P. pob. od 15 X do 30 IV.

Pau Francyja (depart. niższych Pyrenejów), 207 mtr. n. p. m. St. klimatycz. zimowa, cieplejsza o 2° C. od Meranu. pensyonat 10 frank. od osoby dziennie. P. pob. od 1 X do 15 IV.

Piatigorsk Ces. rossyjsk. Kaukaz, guber. Stawropolska, 993 mtr. n. p. m. 20 zdrojów siarczanej cieplicy o temperaturze od 29·3° do 51·25° C. tudzież źródła alkaliczno żelaziste 11° R. mające, urządzenia kąpielne należyte nawet zbytkowne. P. pob. od 1 V do 1 X.

Petersthal W. ks. Badeńskie, 421 mtr. n. p. m. jedna z t. z. Kniebisbäder, najznakomitsze szczawy alkalicz. ziemno żelaziste. P. zdr. od 15. V do 30. IX.

Pfäfers zobacz **Ragatz - Pfäfers**.

Plombières Francyja (Wogezy), 421 mtr. n. p. m. liczne źródła cieplic obojętnych od 19 do 69° C. kąpiele wybornie urządzone. P. zdr. od końca V do połowy X.

Pontresina Szwajcaryja (kant. Graubinden), 1828 mtr. n. p. m. Schronisko letnie, mimo wielkiego wyniesienia, klimat łagodny, liczne hotele i pensyonaty, od 6 do 10 frank. dziennie od osoby. P. p. od 1. V do 30. IX.

Psekups Ces. rossyjs. 50 kilometr. od m. Jekatinodaru, cieplice alkaliczno siarczane od 30·5° do 52·2° C. z tych najużywańsze do kąpiel źródła: Alexandra, Maryi i Michała.

Pustomyty Galicyja, 1 mila ode Lwowa, wody siarczane zimne, od r. 1879 skromny zakładzik zdrojowo kąpielny.

Pyrmont ks. Waldeck, 130 mtr. n. p. m. liczne źródła trzech rodzajów: proste szczawy, wody słone 4%, a najważniejsze silne żelaziste zdroje, bard o zamożne w kwas węglowy, pobyt drogi. P. zdr. od 15. V do 30. X.

Piszczany = Pystjan Węgry (komitat Neutra), 135 mtr. n. p. m. Cieplice siarczane 57—73° C. Tutejszy muł zdrojowy terapeutycznie ważny i bardzo używany na kąpiele. P. zdr. od 1. V do 30. IX.

Rabka Galicyja, St. k. ż. transwersalnej, 500 mtr. n. p. m. najsilniejsze z europejskich zdroje słono jodobromowe, w tutejszym zakładzie jest od r. 1887 filia Szpitala św. Ludwika dla chorych dzieci; na miejscu wyrób soli zdrojowej i ługu; klimat podgórski, powietrze czyste. L. Zkł. Dr. Głuchowski, i Dr. Momidłowski. P. zdr. od 15. V do 1. X.

Ragatz-Pfäfers Szwajcaryja (kant. St. Gallen), dwa zdrojowiska: Pfäfers 685 mtr. a Ragatz 521 mtr. n. p. m. których cieplice obojętne 38° C. służą wspólnie do użycia, pensyonat od 7 do 10 frank. dziennie. Ragatz zajmują osoby zamożne; zaś Pfäfers stanu średniego, spokoju szukające.

Rehme zobacz **Oeynhausen**.

Reichenhall Bawaryja, 457 mtr. n. p. m. podalpejskie zdrojowisko, stosunki klimatyczne pomyślne, dobra solanka 24% do kąpiel, tudzież zdrój pitny solankowy (Trinksoole) i woda gorzka przyrządzana z żóły reichenhalskiej, g. kw. węglowym wysyconej, nadto wyborna żentyca i soki ze świeżych ziół wyciśnione, jakoteż znakomity zakład aeropneumatyczny i inhalacyjny do wziewań solankowych i balsamicznych (własność Macka) pod kierunkiem znakomitego pneumoterapeuty Dr. G. Liebiga będący, a drugi zakład inhalacyjny (własność Lehmanna) urządzony według systemu Jahra, służą za środki kuracyjne. Ogółem urządzenia balneotechniczne wzorowe, między lekarzami zdrojowemi polak Dr Zygm. Goldschmidt. P. zdr. od 1. V do 30. IX.

Reinerz Szląsk pruski, 558 mtr. n. p. m. zdroje ziemno alkal. żelaziste, wyborna żentyca, klimat górski, kąpiele: mineralne, wodne i borowinowe znakomicie urządzone. P. zdr. od 1. V do 30. IX.

Roncegno polud. Tyrol, 535 mtr. n. p. m. zdrój arsenowo żelazisty, do picia i do kąpiel na miejscu używany.

Römerbad polud. Styryja, 237 mtr. n. p. m. obojętne cieplice 36—38° C. klimat łagodny.

Royat Francyja (depart. Puy de Dome), 415 mtr. n. p. m. cieplice alkaliczno muryatyczne, 20—35° C. klimat dosyć ostry, częste deszcze i burze, pobyt bardzo drogi, zdrojowisko od arystokracyi wielce uczęszczane, urządzenia balneotechniczne znakomite. P. zdr. od 15. VI do 15. IX.

Rożnów = **Roznau** Morawija, 400 mtr. n. p. m. zakład żentyczny, dosyć uczęszczany, liche urządzenia.

Ryga w Ces. rossyjk. (gub. inflancka), m. portowe i forteczne, pierwszorzędne rossyjskie kąpielisko morskie, jest tu zakład kumysowy i fabryka sztucznych wód mineralnych, tudzież wspaniały zakład hydropatyczny z pensyonatem. P. kąp. od 15. V do 15. VIII.

Rymanów Galicyja, (obwód sanocki), St. k. ż. transwersalnej, o milę od zakładu oddalona, 3 zdroje szczawy alkaliczno słono jodobromowej, od r. 1881 zakład kąpielny, wyrób soli zdrojowej, podczas lata kolonija wakacyjna dla ubogich dzieci ze Lwowa. L. Zkl. Dr. Dukiet, nadto Dr. Dr. Jodłowski, Krzyszkowski, Pelczar i Regied. P. zdr. od 20. V do 20. IX.

Saidschütz Czechy, zdrój wody gorzkiej mnogo rozsyłanej.

Saki w Ces. rossyjsk. (gub. tauryckа), 150 mtr. n. p. m, Czarnego. o 3 wiorsty od niego odległe, posiada naturalne słone jezioro (liman), używane na kąpiele słono mułowe i wodne. P. kąp. od 1. VI do 15. VIII.

St. Honore Francyja, 272 mtr. n. p. m. cieplice siarczane, 26—31° C. Wspaniałe balneotechniczne urządzenia.

St. Sauver Francyja, 770 mtr. n. p. m. cieplice siarczane, 20—34° C. Najliczniej uczęszczane francuskie zdrojowisko.

St. Moritz Szwajcaryja (kant. Graubünden), 1856 mtr. n. p. m. St. klim. alpejska i zakład silnych zdrojów żelazistych, bardzo zamożnych w kwas węglowy, P. zdr. od 1 VI do 15 IX.

Salzbrunn = **Obersalzbrunn** Szlask pruski, 380 mtr. n. p. m. szczawy solno alkalicz. i żelaziste, nadto środki galaktoterapeutyczne, znaczna rozsyłka tutejszych wód, urządzenia znakomite, tani pobyt.

Salzschlirf Prusy (prow. Hessen-Nassau), 240 mtr. n. p. m. jodobromowa solanka 1%, w kw. węglowy zamożna, tudzież zdrój gorzki sodowo siarczany.

Salzungen ks. Sasko-Meiningen, 250 mtr. n. p. m. silne solanki 26%, korzystne klimatyczne położenie uczyniło to zdrojowisko niezmiernie ulubionem letniem schroniskiem dla osób zołzowych i nieżytom podlegających. P. zdr. od 15. V do 1. X.

San-Remo Włochy (Riviera di Ponente) w zatoce genueńskiej, St. klim. południowa, która co do ochrony od wiatrów i jednostajności ciepłoty powietrznej przewyższa: Nizzę, Cannes i Hyeres. Uzdrowisko klim. zbyt świeże, stąd wiele do życzenia pozostawia, pensyonat w hotelach 10—12 frk. dziennie od osoby, P. pob. od 1. X do 30. IV. L. Dr. Ostrowicz. Poprzednio wiele lat bawił tu zimą Dr. Tymowski.

Saxon = **Saxon les Bains** Szwajcarya (kant. Wallis), 620 mtr. n. p. m. klimat niezdrowy, cieplice jodowe 25° C. pensyonat od 8 do 12 fr. dziennie od osoby. P. p. od 1. V. do 30 IX.

Schinznach Szwajcaryja (kant. Aargau), 342 mtr. n. p. m. klimat łagodny, cieplice ziemno siarczane 28—34° C. nadto zdrój jodowy z Wildegg, ulubiony zakład od zamożnych, wyborne urządzenia balneotechniczne, L. Zkl. Dr. Tymowski. P. zdr. od 15. V do 15. IX.

Schlangenbad Prusy (prow. Hessen-Nassau), 313 mtr. n. p. m. cieplice obojętne 32° C. P. zdr. od 15. V do 30. IX.

Schwaibach = Langenschwalbach, 315 mtr. n. p. m. silne szczawy alkal. żelaziste, wyborne urządzenia balneotechniczne, mnoga rozsyłka wód tutejszych. P. zdr. od 1. V do 15. IX.

Szmeks = Schmecks i Neu Schmecks po węgiers. Tatra-Füred, Węgry, 1011 mtr. n. p. m. ulubiona węgierska St. klim.-górska, Zkł. hydropatyczny, lecznica dla chorych piersiowych na wzór w Davos niedawno tu zaprowadzona, pobyt drogi.

Selters = Niederselters Prusy (prow. Hessen-Nassau), wieś, szczawa alkaliczna, export roczny około 4 miliony flaszek, Zkl. zdrojowego tutaj niema.

Simaiz w Ces. rossujsk. na południowem pobrzeżu półwyspu krymskiego 5 wiorst od Alupki, wyborne kąpielisko morskie i stacya klimatyczno lecznicza ciepła, klimat i roślinność jak w Alupce, podostatek mieszkań dla gości kąpielnych.

Sławinek Król. polsk. pod Lublinem, wody alkaliczno ziemno żelaziste słabe, pozbawione gazu kwasu węglowego, skromny zakładzik zdrojowo kąpielowy, L. Zkl. Dr. Olechowicz.

Sławuta Wołyń, St. k. ż. brzesko-kijowskiej, St. klimat. leśna i zakł. kumysowy, lecznica dla chorób piersiowych pod światłym kierunkiem Dra Dobrzyckiego, Dr. Przesmycki właściciel zakładu i konsultant, nadto Dr. Dzierzbicki. Zakład otwarty corocznie od 22. V do 22. IX. Pensyonat 6-cio tygodniowy 150 r. s. od osoby.

Słotwiny zobacz **Krynica.**

Soden Prusy (prow. Hessen-Nassau), 142 mtr. n. p. m. klimat łagodny, liczne źródła wód słonych w kw. węglowy zamożnych, 15—30° C. wyborne balneotechniczne urządzenia, pensyonat 36—45 mrk. tygodniowo od osoby. P. zdr. od 15. V do 15. IX.

Solec Król. polskie (powiat Stopnicki), wieś, zdrój zimny alkal. słono siarczany, z krajowych najsilniejszy co do siarkowodu i połączek siarki, niesłusznie opuszczony, L. L. Dr. Dr. Daniewski i Siarczyński.

Spaa = Spa Belgija, 250 mtr. n. p. m. wytworny zakład kąpielny silnych wód alkalicz. żelazistych, w kwas węglowy zamożnych, dawniej od arystokracyi licznie odwiedzany, obecnie po zniesieniu banku gry mało uczęszczany, opłata czyli taxa zdrojowa na sezon od 50 do 100 frk. w miarę ilości osób. P. zdr. od 1. V do 30. IX.

Staraja-Russa w Ces. rossyjsk. (gub. Nowogrodzka), m. powiatowe, 37 mtr. n. p. m., zdroje słone 1% soli kuchennej zawierające, urządzenia odpowiednie. P. zdr. od 26. V do 20. VIII.

Steben = Untersteben Bawaryja (okrąg rządowy Oberfranken), 750 mtr. n. p. m. najwyżej położone niemieckie zdrojowisko wód żelazistych, w kw. węglowy zamożnych, pobyt tani. P. zdr. od 15. V do 30. IX.

Swoszowice Galicyja, 10 kilom. od Krakowa, St. k. ż. transwersalnej, dawniej słynne kopalnie siarki, zimne wapniowo siarczane zdroje ze zakładem kąpielnym, od niedawna restytuowanym, L. Zkł. Dr Kotulecki.

Szczawnica Galicyja (obwód Nowo-Sandecki), 523 mtr. n. p. m. wieś, 42 kilm. od St. k. ż. transwersalnej Stary Sącz, składa się ze Sczawnicy niżnej i wyżnej tudzież ze środkowej adtynencyi zwanej Miodziuś, klimat podgórski, zdrojowisko jest obecnie własnością Akademii Umiejętności, szczawy slono alkaliczne, bogate w kwas węglowy a z europejskich najzamożniejsze w dwuwęglan sodowy, ma: filialny zakład zdrojowo kąpielny na Miodziusiu, Zkl. hydropatyczny własność Dra Kołaczkowskiego i Zkł. inhalacyjny, należący do spadkobierców Dra Janochy, coroczny export wód około stotysięcy flaszek, L. Zkł. Dr. Ściborowski, nadto Dr. Dr. Doskowski, Gluziński, Hammerschlag, Kołaczkowski, Kruszyński, Nieszkowski i Starachowicz.

Szkleno Węgry, 1 godz. od Schemnitz, ziemne cieplice 30—56° C.

Szliacs Węgry (komitat Sohl), 300 mtr. n. p. m. proste cieple wody żelaziste 11—31° C. w kw. węglowy zamożne P. zdr. od 15. V do 30. IX.

Szkło Galicyja, 35 kilom. ode Lwowa, zimne wody siarczane, wysokość n. p. m ? ma 2 Zkl. kąpielne: wojskowy i cywilny, urządzenia nędzne. Najpierwsza jego monografia Dra Erazma Syxta: „O cieplicach we Szkle wydana w r. 1527".

Taraps-Schuls Szwajcaryja (kanton Graubünden), 1180 mtr. n. p. m. klimat alpejski, bogaty zasób źródeł mineralnych: glauberskich i szczaw żelazistych, zamożnych w kw. węglowy, dojazd utrudniony, pensyonat 6—10 frk. dziennie od osoby. P. p. od 15. VI do 15. IX.

Töplitz-Schönau zobacz **Cieplice czeskie.**

Trenczyn zobacz **Cieplice trenczyńskie.**

Truskawiec Galicyja, wies 8 kilom od m. Drohobycza, St. k. ż. transwersalnej. 400 mtr. n. p. m. Zkł. własność Spółki obywatelskiej jest obecnie w toku rzetelnych ulepszeń balneotechnicznych, rozmaite zdroje mineralne: solanka 23%, 3 źródła slonoglauberskie i szczawa magnowo alkaliczna, borowina o cennych własnościach, L. Zkl. Dr. Płech nadto Dr. Dekański, Dr. Kozlowski i Dr Steynhaus. P. zdr. od 15. V do 30. IX.

Tüffer Styryja, 215 mtr. n. p. m. cieplice obojętne 35—39° C. P. kap. od 1. V do 30. IX.

Vals Francyja (depart. Ardeche), 10 zdrojów alkalicznych, do wód Vichy składem chemicznym bardzo zbliżonych, lubo zimniejszych, 13—16° C. mających, export tych wód wielki, pobyt tańszy jak w Vichy.

Vevey Szwajcarya nad jeziorem genewskiem, 380 mtr. n. p. m. St. klim. podalpejska, dobra na wiosnę i jesien, z wyjątkiem Lipca i Sierpnia, nieodpowiednia na zimę dla chorych pier-

siowych. leczenia winogradowe, pensyonat 7—15 frank. dziennie od osoby.

Vichy Francyja (depart. Allier), 230 mtr. n. p. m. najznakomitsze zdrojowisko francuskie, cieplice alkaliczne, 12—44° C. wspaniale balneotechniczne urządzenia, ogromny wyrób soli zdrojowej i pastylek, pobyt drogi, rozsyłka wód corocznie do 3 milionów flaszek. Właściwa pora zdrojowa od 1. V do 1. X, jednak zakład kąpielny jest cały rok otwarty.

Vöslau pod Wiedniem, cieplice obojętne, 24° C. wielce uczęszczane przez zamożnych mieszkańców Wiednia, przedewszystkiem płeć żeńską, tudzież leczenia winogradowe.

Warmbrunn Szląsk pruski, 325 mtr. n. p. m. cieplice obojętne, 35—38° C. Urządzenia balneotechniczne dobre. P. zdr. od 1. V do 1. X.

Warażdyn zobacz **Cieplice warażdyńskie.**

Wenecya morskie miasto nad Adryatykiem, zaledwo bardzo mało ponad poziomem morza na wyspach i piaszczystych ławicach zbudowane. St. klm. zimowa, średnio ciepła, wilgotna, wolna od kurzu i wichrów, słoneczna. Średnia zimowa ciepłotą o $1^1/_2$ do 2° C. wyższa jak w Meranie lub w Montreux. Styczeń i Luty są na pobyt najodpowiedniejsze. Ujemną stronę stanowi niedobra woda do picia; jesienią są tu dobre morskie kąpiele na Lido, pensyonat 7 do 10 frk. dziennie od osoby.

Weilbach Prusy (prow. Hessen-Nassau), 135 mtr. n. p. m. zimne wody alkaliczno siarczane, tudzież zdrój sodowolitowy.

Wiesbaden Prusy, stolica ks. Nassauskiego, 117 mtr. n. p. m. cieplice solankowe, 50—68° C. nietylko na kąpiele ale i do picia zastosowane, 900 gabinetów łaziennych, zdrojowisko używane za stacyę klim. wiosną, jesienią nawet i przez zimę, najliczniej uczęszczane niemieckie uzdrojowisko, urządzenia kąpielne i na zimę, pensyonat od osoby miesięcznie od 100 mrk. i wyżej, są tu i leczenia winogradowe.

Wildbad król. Wirtembergskie, 400 mtr. n. p. m. obojętne cieplice, 33—37° C. używane na kąpiele i do picia, urządzenia balneotechniczne wyborne, pensyonat 10 do 15 marek dzienie od osoby. P. zdr. od 1. V do 1. X.

Wysowa Galicyja (obwód jasielski), od r. 1882 zakład zdrojowo kąpielny, szczawy słono alkalicz. żelaziste, urządzenia zbyt skromne L. Zkł. Dr. Blatteis jun. P. zdr. od 1. VI do 1. X.

Zakopane Galicyja, wieś w Tatrach, 942 mtr. n. p. m. od st. k. ż. transwersalnej Chabówka o 43 kilom. odległe. z inicyatywy i staraniem nieodżałowanej pamięci Dra Chałubińskiego St. leczniczo klimatyczna, klimat górski, korzystne na pobyt latem dla dotkniętych: malaryą, nieżytami oddechów, niedokrewnością, błędnicą, neurastenią, tudzież dla ozdrowieńców po przebytych ciężkich chorobach. Są tu 2 Zakł. hydropatyczne: Dra Chramca i Dra Piaseckiego. L. Stacyi Dr. Smorągiewicz L. L. Buzdygan, Chramiec, Chwistek Kulczyński i Piasecki. Od r. 1892 jest tu „Dom zdrowia“ (własność i lekarskie kierownictwo Dr. Chwistka) o 20 pokojach, latem i zimą otwarty, za kuracyę, stół i pomieszkanie z kompletną pościelą dziennie od Zlr. 3 i wyżej. Obe-

cie Zakopane wchodzi w użycie i na pobyt zimowy dla chorych, tak zwanych piersiowych.

Zaizon Siedmiogród, 2 mile od Kronstadtu, 548 mtr. n. p. m. zdroje alkal. muryatyczno jodowe.

Zoppot — **Sobótka** Prusy, 12 kilom. od Gdańska, kapielisko morskie od Polaków licznie uczęszczane. P. kap. głównie od 15. VI do 30. IX.

Żegiestów Galicyja (obwód sandecki), St. k. ż. transwersalnej, wysokość n. p. m.? szczawy alkal. ziemno żelaziste, tudzież rzeczne kąpiele w Popradzie, L. Zkł. Dr. Korczyński, nadto Dr. Szczepański. P. zdr. od 15. V do 30. IX.

Żelenowodzk w Ces. rossyjsk. na Kaukazie, stannica kozacka 12 wiorst od Piatygorska a 18 wiorst od st. k. ż. Roztowowladykaukaskiej „Mineralnyja wody", miejscowość leżąca 610 mtr. n. p. m. od niedawna zabudowywać się poczynająca. Zródeł mineralnych około 20 alkaliczno żelezistych o ciepłocie 15° do 48° C. gmachów łaziebnych 3, jest tu i kumysowy zakład. P. zdr. od 25. V do 15. IX.

WYBÓR
NAJODPOWIEDNIEJSZYCH ZDROJOWISK
do leczenia
POSZCZEGÓLNYCH CHORÓB.

Anaemia właściwie Oligaemia

rzeczywista niedokrewność z ubytkiem ogólnej ilości krwi i z liczebnem pomniejszeniem czerwonych jej ciałek, jakkolwiek zbyt często przekazywana do leczenia zdrojowo kąpielnego, jednak należy właściwie do zakresu działalności hygieny. Jakoż odpowiedne żywienie tego rodzaju chorych, używanie czystego świeżego powietrza, zdrowotne stosunki ich pomieszkania, należycie do sił chorego zastósowany ale nigdy ich niewyczerpujący i nienadużywany ruch fizyczny i przechadzki wraz z wesołem umysł chorego podnoszącem zajęciem, są środkami hygienicznemi, obok zabiegów zdrojowo kąpielnych przy leczeniu niedokrewności niezbędnie wymaganemi, wpośród których wody żelaziste najpierwsze miejsce zajmują. Zdroje przeto iście żelaziste, obficie kwasem węglowym wolnym zaopatrzone: Bocqulet, Imnau, Pyrmont, Schwalbach i Spaa, tudzież szczawy alkaliczno, ziemno lub muryatyczno żelaziste przedewszystkiem w górach położone: Bardyów, Driburg, Elster, Francensbad, Königswart, Krynica, St. Moritz, Żegiestów i mnóstwo innych mają tu palmę pierwszeństwa. Ale jak w każdym przypadku choroby, leczeniu zdrojowomu przekazywanej, tak i w omawianem cierpieniu należy ściśle indywidualizować poszczególnego chorego; albowiem jeżeli jego niedokrewność nastąpiła po krwotokach krwawnicowych, macicznych lub żołądkowych, albo jeżeli połączoną jest z wadami zastawek serca, z moczówką cukrową, z gruźlicą, z nieżytowem owrzodzeniem kiszek, z nawykowem zaparciem stolca, i t. d., wówczas potrzeba należytego uwzględnienia zwyż wymienionych cierpień, bez którego wody żelaziste od razu zastósowane, nietylko niekorzystnemi się okazują, ale nawet szkodliwe następstwa i skutki mogłyby wyrządzić.

Po używaniu wód żelazistych, wskazany jest następnie pobyt w stacyach klimatycznych górskich, albo nad jeziorem genewskiem, na pobrzeżach m. północnego lub wschodniego, wreszcie w uzdrowiskach leśnych.

Anomalia menstruationis:

1) **Amenorrhoea** stosownie do zasadniczej przyczyny: w razie zołzów wtrz. i ztrz. wody jodobromowo słone: Baasen, Goczałkowice, Hall rakuski, Iwonicz, Kreuznach, Lippik, Rabka, Rymanów, Wildegg, Zaizon.

2) w razie niedokrwności i blednicy wtrz. szczawy alkaliczno żelaziste, tudzież wody iście żelazne: Antogast, Bardyjów, Bocqlet, Driburg, Elster, Francensbad, Königswart, Krynica, Pyrmont, Spaa, Wysowa, Żegiestów. — Obok picia rzeczonych wód zalecamy odnośne ich kąpiele wodne i borowinowe.

3) w razie zatrzymanej lub bardzo skąpej miesiączki, wszakże wobec nadmiernej otyłości *(Polysarcia)* albo wobec zastoin brzusznych *(Plethora abdominalis)* wtrz. i ztrz. wody glauberskie: Kissingen, Maryenbad, Tarasp-Schuls.

4) **Dismenorrhoea congestiva** wewn. mierne użycie lekko rozwalniających wód gorzkich lub wód alkaliczno muryatycznych chłodnych: Homburg, Kissingen, Maryenbad, Nauheim lub Soden wraz z tamtejszemi kąpielami o letniej ciepłocie.

5) **Dismenorrhoea nervosa** wymaga zewnętrzn. zastosowania cieplic obojętnych letnich lub gorących: Cieplice czeskie (Teplitz-Schönau), Johannisbad, Landeck, Pfäfer, Ragatz, czasem cieplic siarczanych: Akwizgran, Baden rakuski, Burtscheid, Schinznach, albo gęstych borowinowych kąpiel o wyższej ciepłocie: Elsteru, Francensbadu, Krynicy, Maryenbadu lub Muskau.

Arthritis

obok zastosowania odnośnego dyetetycznego sposobu życia, środki balneoterapeutyczne mają zadanie: z jednej strony uprawidłować zmienioną w ustroju przez dnę materyę, a z drugiej strony owładnąć i usunąć wyrządzone dną miejscowe przeobrażenia: złogi w stawach, w torebkach stawowych i w otaczającej je powięzi. Do pierwszego zadania posłużą wtrz. i ztrz. wody słone i niektóre z wód glauberskich: Baden-Baden, Homburg, Kissingen, Neuheim, Neuhaus, Pyrmont (Salzquelle), Rehme (Bitterbrunnen), Soden, Wiesbaden, a z wód glauberskich Karlsbad (Sprudel), przy których metodycznem zastosowaniu jako środek dyetetyczne pomocniczy zalecamy użycie szczaw prostych lub słabo alkalicznych.

Osiągnienie drugiego celu zmierzamy zastosowaniem kąpiel nietylko z wód poprzednio już wymienionych; ale nadto do rzeczonego celu nadają się też kąpiele z rodzimych cieplic obojętnych: Neuhaus, Pfäffer, Ragatz, Schlangenbad, Teplitz-Schönau, Wildbad; ze siarczanych: Akwizgran, Burtscheid, Baden helwecki, Barèges, Cauteres, Mechadya, Piszczany, Schinznach, Trenczyn i Wielki Warażdyn; nadto kąpiele słonosiarczane i parowosiarczane, tudzież kąpiele i okłady: borowinowe, mułowosiarczane i słonosiarczane.

Asthma cum bronchit. catarrh.

wtrz. wody alkaliczne rodzime ciepłe albo zimne po ich ogrzaniu: Ems, Gleichenberg, Luchaczowice, Salzbrunn, Szczawnica —

wiosną galaktoterapia — jesienią leczenia winogradowe — latem pobyt w zdrojowiskach na pomorzu albo w stacyach klimatycznych górskich — jesienią i zimą pobyt w stacyach klimatyczn. południowych: Abbazia, Arco, Meran lub na Riviera di Ponente.

Bronhitis, Tracheitis, Laryngitis catarch. chron.

wtrz. szczawy alkaliczne same lub ocieplone gorącem mlekiem albo żentycą: Ems, Gleichenberg, Obersalzbrunnen, Selters, Szczawnica, Vichy; wody alkaliczne muryatyczne i alkaliczne słone: Luchaczowice, Radain, Roisdorf, Elster (Salzquelle), Francensbad (Salzquelle), Rohitsch (Tempelbrunnen), Homburg, Soden.

Wziewanie rozpylonych wód alkaliczno-muryatycznych lub alkaliczno-słonych, albo inhalacye igliwiowe, tudzież leczenia galaktoterapeutyczne albo winogradowe.

Pobyt latem, jesienią i zimą: zobacz asthma.

Chlorosis

w namienionej chorobie bardzo licznego zastępu chorych zdrojowiskom dostarczającej, oprócz zastosowania środków hygienicznych, tudzież wewn. użycia wód iście żelaznych i szczaw żelazistych, które wymieniliśmy, mówiąc o Anaemii, nie odmawiamy skutku i wodom arsenowym: Levico, Roncegno i Srebrenica Gubersquelle, obecnie mających licznych swych wielbicieli.

Po odbyciu poprzednio kuracyi wodami żelazistemi, dla utrwalenia skutku, zalecamy następnie: kąpiele morskie albo pobyt w klimacie podalpejskim lub alpejskim.

Catarrhus ventriculi chron.

1) **acidus** wtrz. wody alkaliczne: Bilin, Ems, Fachingen, Gleichenberg, Krondorf, Selters, Szczawnica (ogrzewana); kąpiele letnie z wód powyższych.

2) **mucosus**: dyeta lekko podniecająca. wtrz. Elster (Salzquelle), Francensbad (Salzquelle), Karlsbad (słabsze źródła), Szczawnica (zdrój Szymona ocieplony), Vals, Vichy, Wysowa (zdrój Bronisławy lub Wandy).

Catarrhus intestinorum chr. (Enteritis follicularis).

1) **cum diarrhoea.**

Leczenie wstępne wtrz, wody alkaliczne muryatyczne albo alkaliczne słone rodzime ciepłe: Karlsbad, Baden-Baden, Ems, Vals, Vichy, Wiesbaden, tudzież ztrz. ich kąpiele; przedewszystkiem zaś kąpiele borowinowe.

Leczenie następowe wody alkaliczne ziemne (ocieplone): Krynica (zdrój główny), Lippspringe, Maryenbad (zdrój Rudolfa), Wildungen, tudzież kąpiele borowinowe lub morskie ciepłe.

2) **cum obstipatione alvi** wtrz. Kissingen, Krynica (zdrój słotwiński), Maryenbad, Żegiestów, średnie dawki wód gorzkich: Friedrichshall, Hunyady, Seidlitz lub Morszyn w przerwach używane — metodyczne zastosowanie enteroklyzy z wód gazowych — ztrz. kąpiele chłodnawe — hydroterapia.

W balneoterapeutycznem leczeniu nieżytów żołądka i kiszek ani mowy być nie może o skutku, bez zastosowania uprawidłowanej dyety, a odpowiedniej do zasadniczego cierpienia narządów trawienia i do jakości ich wydzielin.

Catarrhus uteri et vaginae chron., (Endometritis chron. Blenorrhoea genitalium, Fluor albus)

stósownie do zasadniczego cierpienia i powodujących przyczyn (niedokrowność, ogólne ustroju osłabienie, zaburzenia w miesiączkowaniu, zołzy, pozostałości po zapaleniu: omacicznem, śródmacicznem lub okołomacicznem, nienależyto wsteczne przeobrażenia macicy po porodzie lub po poronieniu, nadużycie spółkowania, samogwałt) i t. d. wtrz. i ztrz. użycie wód: alkaliczno ziemno żelazistych, alkal. słonych, solanek lub wód siarkanowo żelaznych.

Zarazem najstaranniejsze utrzymanie czystości narządu chorobą dotkniętego za pomocą: bardzo oględnie używanych z prostej a nie mineralnej wody wstrzykiwań i natrysków macicznych, nasiadów i ogólnych kąpiel, a między niemi przedewszystkiem kąpiel borowinowych.

Catarrhus chron. vesicae et pelvium urinar. (Pyelitis chron.)

wtrz. szczawy alkaliczne w obfitej ilości wśród całego dnia: Bilin, Fachingen, Geilnau, Giesshübel, Krondorf, Neuenahr, Teinach, Vals, Vichy (zdrój Puits de mes dames). Ztrz. przy dłużej trwające kąpiele z wód namienionych albo z cieplic obojętnych: Badenweiler, Gastein, Johannisbad, Ragatz, Schlangenbad, Tüffer, Wildbad.

Cholelithaiasis

wtrz. przedewszystkiem Karlsbad; u osób delikatnej budowy i słabowitych: Ems (zdroje: Kränchen, Kesseli-Fürstenbrunnen) albo Vichy (zdrój Grand Grille); zaś u osób silnych, dobrze odżywionych, wobec nawykowego zaparcia stolca: Heilbrunn, Kissingen, Maryenbad (zdrój Kreuzbrunnen).

Mimo pomyślnego skutku, leczenie zdrojowe kilkakrotnie ponawiać.

Przez zimę dyetetyczne użycie szczaw alkalicznych.

Diabetes mellitus

obok przynależnej dyety, wtrz. w pierwszym rzędzie Karlsbad, w drugim rzędzie Vals albo Vichy — podczas kuracyi i poza nią dyetetyczne użycie prostych szczaw lub słabo alkalicznych: Giesshübel, Krondorf — po przeprowadzonem leczeniu w Karlsbadzie, u osób bardzo podupadłych na siłach, następne leczenie w zdrojowiskach żelazistych, tudzież kąpiele borowinowe.

Emphysema pulmonum

starać się o usunienie towarzyszącego rozedmie nieżytu oskrzelowego albo pełnokrwistości i zastoinom w krwionośnych narzędziach trzewiów — a zatem leczenie zdrojowe powyżej na-

mienione „zobacz *Bronhitis catarrh. chr.*“ lub poniżej podano przy opisie „*Plethora abdominalis*“.

Następnie pobyt w stacyach klimatyczn. podalpajskich lub na pomorzu. Na zimę za pobyt: Abbazia, Arco, Meran, Nizza, Palermo.

Haemorrhois (Plethora abdominalis)

u osób pełnokrwistych, dobrze żywionych, otyłych wtrz. i ztrz. Maryenbad, Kissingen, Rohitsch, Taraps-Schuls — o ile narząd trawienia jest silny i prawidłowo funkcyonuje nawet niektóre z wód siarczanych jak: Weilbach, Nenndorf, Szobranz, Schinznach; zaś u osób w odżywianiu podupadłych, wobec nieżytu dróg trawienia, cierpień wątroby lub nerek, skromne użycie wód alkaliczno słono żelazistych: Francensbad, Elster, Kudowa, Rippldsau, szczaw alkalicznych: Ems, Gleichenberg, BadenBaden.

Obok tego, odnośne symptomatyczne leczenie uciążliwych przypadłości: zaparcia stolca, krwi upływów z odbytnicy lub szluzotoku z kiszok, odmy brzusznej, zgagi i t. p.

Po kuracyi zdrojowo-kąpielnej, leczenie winogradowe: w Dürkheim, Gries, Meranie lub w Wiesbadenie.

Dyeta cierpieniu odpowiednia jest koniecznie potrzebną.

Hysteriasis (Neurasthenia)

obok leczenia zasadniczej choroby (zboczenia odżywiania, niedokrewność, błednica, zmiany w narządzie moczopłciowym), u osobników w okresie rozwoju i pokwitania: kąpiele morskie zrazu letnie, następnie chłodne; cieplicze kąpiele temperaturę ustrojową obniżające: Landeck, Liebenzell, Badenweiler, albo łagodne hydropatyczne leczenie.

Ischias.

Zobacz *Neuralgiae.*

Laryngitis catarrh. chronica

ścisłe zachowanie się dyetetyczne i hygieniczne co do wpływów atmosferycznych, używanie głosu niewysilające a wcale nienadużycie tegoż; wtrz. zastosowanie na ogół tychsamych balneoterapeutycznych środków, o jakich mówiliśmy przy *Bronchitis catarrh. chron.*

Otyłym, pełnokrwistym, dobrze odżywionym, wobec zboczeń krwiobiegu w trzewiach i zastoin brzusznych wtrz. wody: Maryenbadu (Kreuzbrunnen), Taraspu (Lucius — Emerita- lub Ursusquelle), Kissingen (zdrój Rakoczy) lub Homburga (Elisabethquelle i Kaiserquelle).

Osobom otrętwiałym, zołzowym, dotkniętym dną lub gościem, będącym w podeszłym wieku wtrz. wody słono siarczane: Langenbrücken, Nenndorf, Wipfeld, Weilbach; tem zaś właściwiej zdrojowiska siarczane francuskie: Amelie les bains, Barèges, Bagnères de Louchon, Sauver, zawdzięczające swą skuteczność w omawianej chorobie wybornym ich klimatycznym stosunkom, tudzież znakomitym swym urządzeniom do leczeń wziewnych.

Metritis chronica (Parametritis. Perimetritis chron.), Oophoritis chronica.

W świeżych wypadkach a przy zupełnej nieobecności stanu zapalnego wtrz. i ztrz. wody jodobromowo słone: Kreuznach, Krankenheil (Tölz), Hall rakuski, Iwonicz, Rabka, Sulza, Zaizon; rzadziej: Kissingen, Homburg, Wiesbaden.

Przytem w miarę nawykowego zaparcia stolca od czasu do czasu mierne dawki wód gorzkich: Friedrichshall, Morszyn, Püllna.

U delikatnych i niedokrewnych niewiast, wobec niedawnego i nierozległego cierpienia wtrz. i ztrz. wody alkaliczne muryatyczne: Ems, Neuenahr, Vichy.

Wobec stanu niedokrewności jako następowe leczenie szczawy alkaliczne żelaziste: Elster, Francensbad, Krynica, Żegiestów. a nawet iście żelazne wody: Bocqlet, Driburg, Pyrmont, Schwalbach, Spaa.

Tuż obok picia, okłady i kąpiele: żelaziste borowinowe, solankowe, jodobromowe słone lub z wód silnych alkalicznych.

W niemożności zastósowania kuracyi zdrojowo-kąpielnej, zalecamy używanie w domu odpowiednio wskazanej wody mineralnej do picia, a ztrz. na kąpiele: przetwory borowinowe (sól i ług) wyrobu Mattoniego.

Morbus Basedowii.

Zabiegi hydropatyczne w zakładzie, będącym w wysokogórzystej okolicy, racyonalnie prowadzone; obok tego wewnętrzne użycie wód żelazistych, bardzo posilna dyeta; następnie kąpiele morskie.

Morbus Brighti chron.

obok właściwego sposobu żywienia chorego, dyetetyczne użycie szczaw prostych lub słabo alkalicznych a wtrz. wody gazowożelaziste: Antogast, Bocqlet, Brückenau tudzież szczawy ziemno alkaliczne: Driburg, Kudowa, Krynica, Żegiestów; zaś leczenia kąpielne z wielką ostrożnością zastósowane z cieplic obojętnych (od temperatury 37° do 42° C.) nawet w grocie Monsummano.

W białkomoczu u nadmiernie otyłych, Karlsbad lub Maryenbad (oględnie).

Na zimę pobyt w ciepłym, suchym klimacie: Cannes, Pau, Pisa, St. Remo.

Myelitis chronica et Tabes dorsualis.

Proste przekrwienie rdzenia pacierzowego, nierzadko spowodowane przekrwieniem brzusznem i zastoinami w trzewiach, usprawiedliwi zastósowanie hydropatyi, a zabiegów na ogół odprowadzających: chłodnej półkąpieli, zlewu na grzbiet, okładu lodowego woreczkiem Chapmana: ze środków zaś balneoterapeutycznych użycie: wód alkaliczne słonych, glauberskich, lub oględne zastósowanie wód gorzkich.

W przewlekłem zapaleniu rdzenia pacierzowego, połączonem z wypocinami, wskazane są kąpiele wessanie lekko pobu-

dzająco: żelazisto słono borowinowe: Elsteru, Francensbadu lub Maryenbadu; cieplice słone: Oyhausen, Neuheim, Baden-Baden, Bourbonne les bains, Wiesbaden albo obojętne: Gastein, Pfäfers, Ragaz, Römerbad, Teplitz-Schönau.

Osobniczość i pobudliwość chorego ma rozstrzygać przy wyborze zdrojowiska (kąpielowego); same zaś kąpiele winny być zastosowane z wielką ostrożnością, a pod ścisłą kontrolą lekarza co do ich: ciepłoty, czasu trwania, przedewszystkiem co do wpływu na chorego.

Nie pomijać środków leczenie zdrojowe wspierających: elektryzacya, miesienie.

Po kuracyi-pobyt zimą w klimatycznem uzdrowisku ciepłem, suchem i słonecznem, byłby w tym razie pożądanym, jeżeli chory może odbyć podróż bez wszelkich niewygód i umęczenia.

Neuralgiae

Nerwobóle wymagają rozmaitego leczenia balneoterapeutycznego, odnośnie do podstawowego cierpienia.

W nerwicach opartych na gośćcu lub dnie zalecamy wtrz. wody alkaliczno muryatyczne: Ems, Vichy, Karlsbad; jeżeli zaś przekrwienie brzuszne powoduje nerwobóle to: Maryenbad, Kissingen lub Homberg — u osób zołzowych nerwicą dotkniętych wody jodobromowosłone: Kreuznach, Iwonicz, Rabka, Soden lub Truskawiec. W nerwicach spowodowanych kiłą lub rtęcicą wskazane są: Akwizgran, Burtscheid, Busko, Solec lub Szohranz; zaś w nerwobólach powikłanych z niedokrewnością, tylokrotnie już przytaczane wody żelaziste.

Co do kąpiel zalecamy: w nerwobólach samoistnych cieplice obojętne; zaś w nerwobólach gośćcowych i dnawych cieplicze kąpiele siarczane lub słone.

Migrena

samoistna, opierająca się innym zabiegom leczniczym, bywa czasem usuniętą kąpielami morskiemi.

W nerwicy kulszowej

(Ischias) okazały się skutecznemi cieplicze kąpiele: Teplitz-Schönau, Wildbad, Plombiers, Piszczany, Mohadya.

Neurasthenia zobacz Hysteriasis.

Obstipatio alvi constitutionalis

zobacz *Catarrhus intestinorum chron. c. obstipatione.*

Oophoritis chronica

zobacz *Metritis chronica.*

Ozaena chronica

stosownie do przyrody: *ozaena scrophulosa* wtrz. i ztrz. wody jodobromowo słone, tylokrotnie już przytaczane; zaś *ozaena syphilistica* wymaga kuracyi podstawowej tego cierpienia. W obu rodzajach tej choroby, nie obejdzie się bez miejscowego leczenia. Dla gruntowego polepszenia, kuracyę balneoterapeutyczną kilkakrotnie powtarzać należy.

Paralyses centrales (cerebrospinales) et periphericae.

Stósownie do natury i podstawy porażeń ze zasobu Balneoterapii, głównemi środkami leczniczemi są kąpiele cieplic: obojętnych, gazowo słonych, siarczanych, tudzież żelazisto borowinowe. Wszelkiego rodzaju kąpiele podrażnieniem (termicznem, chemicznem i mechanicznem) nerwów obwodowych i pobudzeniem wessania ewentualnej wypociny w chorobą dotkniętych nerwach, a nadto wzmożeniem i poprawą przeróbki materyi w ustroju, rokują swe skutki.

Rzeczone ogólne kąpiele, zalecamy z razu chłodniejsze i krótko trwające, z przerwami co drugi lub co trzeci dzień; następnie zaś w ciągu leczenia co raz cieplejsze (niekiedy od 40° do 43° C.) i dłużej trwające (od 1/4 do 3/4 godziny), uzupełniając leczenie kąpielą natryskową z wód zastósowywanych, nie pomijając użycia elektryzacyi i miesienia.

W porażeniach przyrody hysterycznej radzą natryski szwedzkie (naprzemian gorące i zimne).

Rhachitis.

Najskuteczniejszemi okazały się w tej chorobie wtrz. wody zawierające: węglany alkaliczno ziemne, żelazo i kwas węglowy wolny, tudzież wody gazowo słone, podawane z mlekiem lub żentycą, a u dzieci nader kakotroficznych z mocnym rosołem przedewszystkiem zdroje: Bardyowa, Krynicy, Borszeku, Elöpataku, Flinsbergu, Reinerzu, Rodny, Karlsbrunnu, Pyrawarthu i Recoaro. Na pierwszeństwo zasługują zdrojowiska, położone w wysokich górach i lasem otoczone. Kąpiele gazowo słone lub słone żelaziste; u dzieci zaś bardzo wątłych i osłabionych żelazisto borowinowe są nieodzowne.

Należy zwrócić uwagę rodzeństwa odnośnych pacyentów, iż w krzywicy żadną miarą nie można oczekiwać polepszenia, a tem mniej uleczenia po jednorazowej kuracyi zdrojowej.

Coroczny pobyt tego rodzaju chorych (aż do czasu ich rozwoju) w górskich klimatycznych uzdrowiskach jest wielce pożądany; gdzieby zaś było możliwe, przezimowanie na Rivierze.

Rheumatismus chron. musculorum vel articulationum.

Zdawien dawna zgodzili się praktyczni lekarze na uznanie termicznej podniety za najskuteczniejszy środek we wszelkich postaciach przewłocznego gośca, za lek usuwający bóle, uspakajający, rozszerzający miejscowo naczynia krwionośne, wzmagający przesiąkanie i krwiobieg w tkaninie chorobą dotkniętej, pobudzający przemianę materyi; wszystkie zaś te sprawy zdolne są wywołać pożądane zmiany w częściach gościem zajętych. Przedewszystkiem zalecają się w omawianem cierpieniu cieplice: chemicznie obojętne: Toplitz-Schönau, Pfaffer, Ragaz, Gastein, Krapina-Töplitz, Warmbrunn; solankowe lub słone: Baden-Baden, Balaruc, Bourbon les bains, Nauheim, Soden, Wiesbaden i siarczane: Akwizgran, Baden helwecki, Burtscheid, Harkany, Mohadya, Ofen, Piszczany, Trenczyn i Warażdyn; tak jako kąpiele wodne jak i mułowe, nadto kąpiele: borowinowe, igliwiowe

i piaskowe (w Blasewitz pod Dreznem zakład przyrodoleczniczy pod kierunkiem Dra Kaphenget'a).

Przy wyborze zdrojowiska uwzględnić należy jego położenie i klimat; ochronność od burz, deszczów i wichrów; a brak nagłych i wielkich skoków i wahań ciepłoty atmosferycznej.

W wyborze i zalecaniu poszczególnych rodzajów kąpieli, na baczną uwagę lokarza zasługują: powikłania gośca z innemi chorobami, przewaga niektórych przypadłości i konstytucya chorego.

Obok ogólnej kąpieli używają się też w gościach ciepło natryski na części chorobą zajęte, którychto natrysków uprawidłowanie: stopnia ciepłoty, trwanie czasu i mechanicznej siły natrysku, lekarz zdrojowy ściśle choremu ma oznaczyć.

Wogóle racyonalne i metodyczne postępowanie w leczeniu kąpielnem gośca, tudzież kontrola lekarza nad poszczególnymi objawami i nad skutkiem z każdego rodzaju lub odmiany kąpiel, jest wielkiej wagi i doniosłości. Nie wystarczy tu dawny szablon objęty wyrażeniem: „kąpać się 20—30 razy, 15 lub 30 minut, po kąpieli godzinę w łóżku poleżeć“, a co do reszty kierować się choremu dowolnością lub własnem natchnieniem. W ten sposób uskuteczniana kuracya, wcale nie usunie ciężkiego gościowego cierpienia.

W leczeniu przewlekłych gośców, hydroterapia (w ścisłem tego wyrazu znaczeniu), dopiero wtedy wchodzi w swe prawa, jeżeli już gościec uleczonym został. Zadaniem jej jest zahartowanie powłok powszechnych dla zapobieżenia powrotom choroby. Toż samo odnosi się na ogół do morskich kąpiel.

Pomieszkanie chorego w zaleconem mu zdrojowisku winno być: zupełnie suche, ciepłe, o ile można południowe i słoneczne a należycie przewietrzalne.

Scrophulosis.

Pomyślny skutek balneoterapeutycznego leczenia zołzów wtrz. i ztrz. użyciem wód mineralnych zwiększy się: korzystnym klimatem odnośnego zdrojowiska tudzież dyetetyką i hygijeną; wszystko zaś to razem i współcześnie zastósowanem być winno, jeżeli mamy zadziałać na poprawę wyrobu krwi, na wzmożenie czynności ustroju i na usunienie zboczeń odżywiania.

W zołzach cechy pobudliwej zalecamy wtrz. i ztrz. wody słone: Baden-Baden, Canstatt, Ciechocinek, Goczałkowice, Hall rakuski, Jastrzęb (Königsdorf) lub Heilbrunn.

Wobec wielkiej tkliwości narządu trawienia u osobników zołzowych a nader pobudliwych, którzy zrazu nie znoszą wód słonych, kuracya ich zaczyna się pobytem w zdrojowiskach cieplic obojętnych, położonych w wysokich górach: Pfäffer, Ragatz, Neuhaus lub Schlangenbad; następnie zaś leczenie uskutecznia się wspomnianemi zwyż słonemi wodami.

W zołzach cechy otrętwiałej polecamy: Kreuznach, Krankenheil-Tölz, Iwonicz, Rabkę, Rymanów, Salzhausen, Truskawiec lub Zaizon; ku uzupełnieniu zaś kuracyi, odbywanej w namienionych zdrojowiskach, kilku tygodniowe następowe

leczenie u wód alkaliczno ziemno żelazistych: Borszek, Bardyów, Krynica, Pyrawarth lub Żegiestów.

Wobec ogromnej częstotliwości zołzów między dziatwą mniej zamożnej naszej ludności, byłoby arcypożądane zaprowadzanie w naszych zdrojowiskach lecznic dla ubogich dzieci zołzowych, jakie oddawna posiadają już: Anglia, Francya, Niemcy i Włochy; u nas zaś najpierwszy i jedyny dotychczas tego rodzaju jest zakład w Rabce, t. z. filialny szpitalik dla dzieci św. Ludwika.

Stases abdominales.

Powszechnie znana grupa zjawisk: przekrwienia brzusznego i nieżytów wielu narzędzi trawienia, trudnostrawności, nawykowego zaparcia stolca, krwawnie i t. p. zboczeń, których powód po części w niewłaściwym sposobie życia, a po części w dziedzicznem usposobieniu. Tego rodzaju chorzy dostarczają bardzo licznego zastępu osób do leczenia zdrojowego. Należy między niemi odróżnić: otyłych, pełnokrwistych i dobrze odżywionych od pacyentów wychudłych, ogólnie na zdrowiu podupadłych i osłabionych.

Dla pierwszego działu chorych zalecamy: Maryenbad, Kissingen, Rohitsch lub Tarasp-Schuls, tudzież niektóre z wód słonych; dla drugiego zaś działu pacyentów wskazane są: Francensbad, Elster, Rippoldsau, Krynica-Słotwiny i Żegiestów, a w lżejszych postaciach namienionego cierpienia: Soden, Homburg, Gleichenberg, Baden-Baden lub Nenndorf.

Leczenie następowe winogradowe: w Gries, Meranie lub Wiesbadenie bywa bardzo pożyteczne.

Tuberculosis bacillosa pulmonum.

Balneoterapia wraz z jej pomocniczemi: Aëro—Klimato- i Galaktoterapią, tudzież Balneodyetetyką i Hygieną w wielorakim kierunku bardzo korzystnie podziała w gruźlicy. Wody mineralne: Ems, Gleichenberg, Charlottenbrunn, Reinerz, Salzbrunn, Szczawnica lub Soden zwalniają towarzyszący gruźlicy nieżyt oddechów, polepszają upośledzone trawienie, podnoszą odżywianie, wraz z niem ogólne siły żywotne i dopomagają wessaniu nacieków gruźliczych.

Klimatoterapia tak w zapobieżeniu jakoteż w leczeniu gruźlicy jest niemal pierwszorzędnym środkiem. Najodpowiedniejszym klimatem dla tego rodzaju chorych, są miejscowości w górach, powyżej 1000 m. n. p. m. wzniesione, dostarczające najczystszego powietrza, wolnego od drobnoustrojów i kurzu, zalecające się zwiększeniem ozonu, wyższą aniżeli gdziekolwiek aseptycznością górskiego powietrza i większą tamtejszą insolacyą, byle chory miał tu umożliwione jak najdłuższe przez dzień przebywanie na wolnem powietrzu, a zabezpieczony był od przeszkód z tem nieodłącznych ze strony samego powietrza i od innych okoliczności, niedozwalających choremu długiego pobytu na wolnem powietrzu; to się zaś usuwa odpowiedniem urządzeniem zakładów, przeznaczonych dla gruźlicą dotkniętych, jakie posiadamy: w Davos, Görbersdorf i Falkenstein, a jakie

moglibyśmy mieć w Zakopanem, jeżeliby ono pozyskało odpowiedne ku temu urządzenie hygieniczno-lecznicze; albowiem dotychczasowe doświadczenia tej miary lekarzy jak ś. p. Chałubiński tudzież Dr Baranowski i Sokołowski stanowczo za tem przemawiają.

Urolithiasis.

Zanim się przedsiębierze balneoterapeutyczne leczenie kamicy moczowej, przedewszystkiem należy najdokładniej zbadać skład chemiczny moczu, ocenić jego jakość, a jeżeli można to i samej skrzepliny czyli konkrementu; albowiem zaniechanie tej sprawy lub błędne jej uskutecznienie poprowadziłoby do arcy niepożądanych wyników leczenia.

Skamieliny moczowe pod względem chemicznym dzielimy na zawierające ogółem i przeważnie sole ziemne (fosforany ziemno alkaliczne — *Phosphaturia)* i na skamieliny kwasowe, pochodzące z powiększonej ilości kwasu moczowego i moczanów; lubo znachodzą się i konkrementa szczawianowe *(Oxaluria)*.

Zadaniem Balneoterapii jest tu przedewszystkiem leczyć usposobienie kamiączkowe *(Diathesis urolithiaca)*; byłoby bowiem złudzeniem a płonnym zabiegiem, żądać i oczekiwać od wód mineralnych rozpuszczenia albo wydalenia z ustroju większych konkrementów moczowych, aniżeli na to zezwala średnica przewodu odnośnych narzędzi.

Zapobieżenie i poskromienie wytwarzania się kamiączki moczowej, a nawet przeszkodzenie wzrostowi już obecnych skrzeplin moczowych, otrzymujemy zastosowaniem w konkrementach przyrody kwasowej wód alkaliczno muryatycznych: Vichy, Vals, Karlsbad, Ems, Assmanhausen, Neuenahr, Szczawnica (zdrój Józefiny).

W skamielinach złożonych z węglanu wapniowego zalecamy obfite picie wód zamożnych w kwas węglowy, a ubogich w sole zasadowe: Bilin, Krondorf, Heppingen, Landskrone, Sinnbergen; nawet prostą wodę sodową, byle przyrządzoną na wodzie przekroplonej, lub przysposabianą ze zdroju Cieplicy czeskiej (Teplitz-Schönau) od roku w handel wprowadzoną.

W skrzeplinach szczawianowych, odpowiedne są proste szczawy, tudzież słabo alkaliczne szczawy: Ahrweiler, Bilin, Fachingen, Giesshübel, Teinach.

W najnowszym czasie na zasadzie, iż węglan litynowy posiada większą siłę rozpuszczalną kwasu moczowego, aniżeli ją mają alkalia, zalecano w kamiącze wody zawierające lit: Salzschlirf, Dürkheim, Weilbach, Wildungen. Jednak zbyt mała ilość węglanu litynowego w rzeczonych wodach znachodząca się (w 1000 częściach wody od 0.0121 do 0.0450), upoważniła do zastąpienia ich sztuczną wodą litową, mogącą zawierać pożądaną a dokładnie oznaczoną ilość litu.

Ciepłe ogólne lub nasiadowe kąpiele poskutkują w usunieniu dolegliwości, towarzyszących kamiączce moczowej.